

ORFEUS PÅ SKOLEBÆNKEN

2. GUIDET RUNDTUR I MUSIKHISTORIEN

OLDTID OG MIDDELALDER

Indhold

1. Allerede i de gamle oldtidsriger: Skalaer og skrifter.....	2
<i>Natur- og kulturtoner (Lige påbegyndt).....</i>	<i>3</i>
1. Grundtoner.....	3
<i>Allerede de gamle kinesere.....</i>	<i>4</i>
<i>Allerede de gamle syrere.....</i>	<i>7</i>
<i>Allerede de gamle grækere.....</i>	<i>8</i>
1. Lyren.....	8
2. Muserne.....	9
<i>Allerede de gamle aztekere, mayaer og inkaer.....</i>	<i>14</i>
<i>Romerriket.....</i>	<i>14</i>
3. Jødedommen og kristendommen.....	15
1. De første trompeter.....	15
<i>Nordens oldtid.....</i>	<i>16</i>
1. Vikingetiden.....	17
2. Middelalderen: De første noder tager form, kirken kæmper mod kroen og sød musik opstår begge steder.....	18
<i>Klostervæsenet.....</i>	<i>19</i>
1. Kirke og stat.....	20
4. Den gregorianske sang.....	20
5. Den store sangskole og de første noder.....	21

6. Flerstemmighed	21
<i>Dansk Musik i middelalderen</i>	21

1. Allerede i de gamle oldtidsriger: Skalaer og skrifter.

Mens vi danskere rendte rundt og jagede urokser og svingede med brummere var der noget nyt på vej i det der i dag er Mellemøsten, (samt i fjernøsten og senere i Mellemamerika). Historikere taler om 'den frugtbare halvmåne'¹. Man opfandt agerbruget omkring år 8-9000 f.v.t. vistnok fordi man var gået lidt for heftigt til jagten. Man startede på nogle rare bjergskrånninger, men nogen tusind år senere havde man bredt sig så meget, at man måtte tage mere utaknemmelige egne i brug. Her var der rigelig sol men sparsom nedbør². Det kompenserede man for med den nymodens ingeniørbedrift: Kunstvanding. Kunstvanding kræver organisation, organisation kræver organisationer, logistik, kommandoveje, kommunikation. Kommunikation kræver nøjagtighed, mundtlig kommunikation har en tendens til at blive unøjagtig; ergo ligger det lige for at opfinde skriftlig kommunikation, og helst i en form der var lidt mere nøjagtig end mærker i en pind og kunne klare lidt større tal end man kunne holde rede på ved at tage sten i baglommen³.

Hvilket medie man brugte var selvfølgelig afhængig af de lokale forhold. Der var på trods af at hjulet for længst var opfundet ikke logistik til at kinahæfter kunne fås i hele verden, som det er tilfældet i dag. I Mesopotamien brugte man lertavler. De var ikke så handy, men det var de første mobiltelefoner heller ikke.

Skriften gør pludselig menneskene til individer. Vi lærer deres navne at kende, og de tanker de vil dele med os.

Men organisationen har også en bagside: Man kan ophobe værdier og på den måde få magt. Har man mange værdier og megen magt er andre afhængige af en. Nogle få

---

¹ Begrebet Den frugtbare halvmåne ("The Fertile Crescent") blev skabt af arkæologen James Henry Breasted fra Universitet i Chicago omkring 1900 og senest i 1914 (Wikipedia).

² Hos os er det som bekendt omvendt.

³ Jeg er slet ikke sikker på at lommerne overhovedet var opfundet dengang, endnu en tilskyndelse til skriftsprog.

bliver fyrster, mange bliver slaver og nogle tjener fyrsterne og er lidt hævet over slaverne.

Når fyrsterne følte behov for kunst fik de kunstnere til at arbejde for sig. Kunstneren var ikke længere fri, men måtte male billeder, skabe musik og fortællinger der passede arbejdsgiveren. Nogle kunstnere har sikkert slået sig i tøjret, andre har taget afsæt i den nye virkelighed og har selv arbejdet med på at skabe regler for 'god' kunst. Kunsten er umiddelbart blevet mindre spontan og mere stiv, på den anden side har kunstnerne også været ansporet til at perfektionere sig, tænke over deres kunst og gå helt nye veje inden for de givne rammer. Det kreative benspænd havde set dagens lys, men sikkert også det kunstneriske oprør.

Natur- og kulturtoner (Lige påbegyndt)

Jeg tror personligt at den første musik byggede på naturtoner. Naturtonerne er de toner man kan spille på et messingblæseinstrument uden at bruge ventilerne. Nedenfor er vist de første 10 naturtoner. Selvom man ikke er nodehaj, fremgår det nok at tonerne ligger tættere og tættere jo højere man kommer op. Måske vil begrebet 'logaritmisk skala' dukke op af de fjerne skoletåger?

Den dybeste tone hedder pedaltonen når det er et messingblæseinstrument, den kan man godt frembringe med lidt øvelse men den lyder som en elefant med alvorlige tømmermænd.

De næste tre-fire stykker er dem man bruger mest, rigtig dygtige messingblæsere kan komme meget højt op i overtonerækken på moderne instrumenter.

Når alle disse summende, brummende, rumlende, og piftende musikinstrumenter har lydt, har fløjter med fingerhuller formodentlig repræsenteret et nybrud: man er ikke længere bundet til få naturtoner, men kan frembringe en skala en 'stige' af tætliggende toner som, mirakuløst, også kan frembringes med den menneskelige stemme.

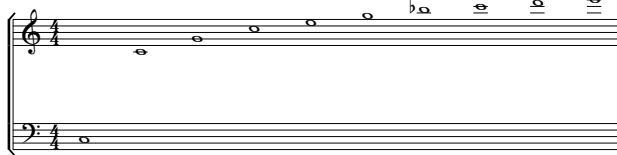
1. Grundtoner

Hvert instrument har en grundtone, en tone man frembringer umiddelbart.

Når man knipser, stryger eller slår på en streng; når man sætter en luftsøjle i svingninger; når man slår på et spændt skind eller en genstand af metal træ, sten eller kunststof, vil der være en mere eller mindre tydelig grundtone. Samtidig klinger der andre toner med. En helt ren tone, som kaldes en sinus-tone fordi lydbølgerne kan beskrives matematisk med en sinuskurve, kan næsten kun frembringes

elektronisk. Et gammeldags elorgel frembringer rene sinustoner og tydelige kombinationer af sinustoner, og derfor kaster jeg mig altid over sådan et når det dukker op på min vej. Alle andre instrumenter får deres karakteristiske farve af overtoner.

De toner der klinger med kan beskrives ved talforhold som svarer til at dele strengen eller luftsøjlen op. Halvdelen af en streng klinger en oktav over hele strengen, en tredjedel en kvint over osv. Rækken af overtoner ser sådan ud:

Skind, træ, sten og kunststof frembringer ikke så tydelige toner, men kan dog forfines fx til stemte trommer, xylofoner (både trommeskind og xylofonstave kan

fremstilles af kunststof) og lithofoner. Metal har lidt skæve overtoner, prøv at lytte nærmere til kirkeklokkerne næste gang i stedet for bare at blive irriteret. Da jeg læste musik og arbejdede i De Gamles By i 1980-erne havde vi stadig gammeldags metalbækkener og jeg var meget fascineret af de svævninger deres lidt skæve overtoner frembragte.

Allerede de gamle kinesere

Konstruerede skalaer ud fra kvinter. Det startede de med da den kinesiske kejser, Huang Ti, i år 2697 f.v.t. sendte den lærde Lin Lung ud for at finde de rette toner til et tonesystem. Historien kan læses når man slår op i det ærværdige Sohlmans musikleksikon under 'Kina' og skal måske tages med et gran salt – og her tænker jeg ikke så meget på historiens eventyrlige elementer som på matematikkens stade i år 2697 f.v.t. Ud fra resten af teksten kan man godt mistænke i hvert fald den seneste forfatter⁴ for ikke at være overdrevent kritisk over for Mao-Kinas officielle historieskrivning.

Hvorom alting er: Ved Yüan Yü-bjergets fod i Chieh-Ch'i-dalen skar Lin Lung bambusrør (lü) ud til fløjter og stemte dem efter Phoenixfuglenes sang. Han gik ud fra en fløjte, 'huang chung' (den gule klokke) som ikke bare er navnet på en bambusfløjte, men hele statens grundtone og grundpille og et evigt og helligt princip for harmoni i universet. Toner fra panfløjter af bambus er, udover at være temmelig

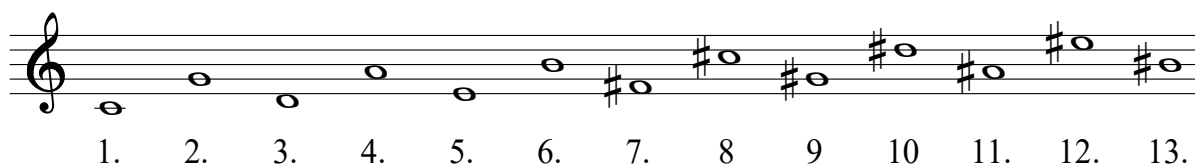
---

⁴ L. Norrström har omarbejdet en artikel af W. P. Malm, ved lejlighed må jeg finde ud af hvem de er.

enerverende når de kommer fra et sydamerikansk orkester på Rådhuspladsen i København, ikke helt veldefinerede. Især fordi længden af 'huang chung' ikke lå helt fast, men også fordi anblæsning og bambussens tæthed spiller en rolle. Derfor måtte hver kejser have sine magikere i sving for at finde den rette grundtone.

Fra han-Phoenixfuglenes sang udledte Lin Lung seks stigende toner i kvintafstand, og fra hunnernes seks faldende ditto.

Det giver et tonesystem der svarer fuldstændig til vores kvintcirkel, bare udledt af bambusfløjter der blev forlænget eller forkortet med en tredjedel. Nedenfor har jeg vist det i vores nodesystem som allerede de gamle kinesere viste det ifølge Sohlman, hvor man lægger det hele inden for nodesystemet. I følge Sohlman-artiklen skulle de gamle kinesere, det fremgår ikke helt hvordan, også have styr på at hvis man gennemfører systemet med at udlede alle toner af en kvintrække når man ikke helt tilbage til udgangstonen. Tonen His skulle ligge en oktav over C i denne opstilling, men bliver lidt for høj:

Samme resultat nåede Pythagoras til ud fra delinger af en streng og matematiske beregninger.

Skal man forstå dette såkaldte pythagoræiske (eller Lin Lungske) komma, kan man med fordel bruge kvantefysikkens motto: "Hold kæft og regn!" Prøv ikke at forstå det intellektuelt. Sætter man C (eller huang chung) arbitrært til 100 for at få nemme tal, skal man gange 100 med 2/3 for at få G, det bliver 66,667 osv. Af tabellen ser man at det ikke passer. Når man sammenligner de to udregninger er der en lille forskel på det His man når til efter 12 kvintspring og den 8. oktav over udgangstonen.

Her er det man kan blive en lille smule skeptisk:

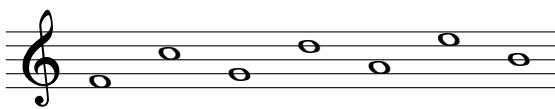
Beherskede Ling Lung og hans samtidige division på det

	Kvinter (*2/3)	Oktaver (*1/2)
1	100,000	100,000
2	66,667	50,000
3	44,444	25,000
4	29,630	12,500
5	19,753	6,250
6	13,169	3,125
7	8,779	1,563
8	5,853	0,781
9	3,902	
10	2,601	
11	1,734	
12	1,156	
13	0,771	

niveau?⁵ Men ikke mine ord igen, hvis Danmark er ved at indgå en handelsaftale med Kina!

Til praktisk brug har man brugt de første 5-7 toner. De første fem toner udgør en karakteristisk skala: $1+1+1\frac{1}{2}+1$ tonetrin som svarer til at spille på klaverets sorte tangenter. Den har ikke de karakteristiske halvtonetrin, ledetoner, som definerer vores dur- og molskalaer. Denne såkaldte pentatone skala forbinder man meget med kinesisk musik men enhver guitarist møder den også tidligt i karrieren som en bluesskala.

Der fandtes også 7-toneskalaer. Jeg synes det er sjovest at lægge en kvintbaseret heptaton skala ud fra F, så kan man som kender af de såkaldte kirketonearter, som jeg kommer til senere, se at den svarer til en lydisk skala. Der er ikke rigtig noget alment kendt eksempel på en melodi i denne skala i vores kultur, men for feinsmeckere er der en gammel salmemelodi 'Es ist genug', og nok mere kendt: forspillet til 'en fauns eftermiddag' af Debussy.

Tilbage i det gamle Kina var der navne for alle toner/lü og der knyttede sig symboler til tonerne og også til lyde fra forskellige lydkilder: ler, sten, træ, metal osv. Og dermed også til forskellige instrumenter. Tonesproget handlede om meget andet end bare musikken⁶.

Når man i dag taler om "tonen i dansk politik" mener man noget helt andet, og bortset fra Bertel Haarder er der ingen nutidige politikere, der har udtalt sig om tonelejer. Men interessant nok må vi "lige bede om kammertonen" når 'tonen' bliver lidt for rå. Måske en ældgammel reminiscens af musikken som magtsprog?

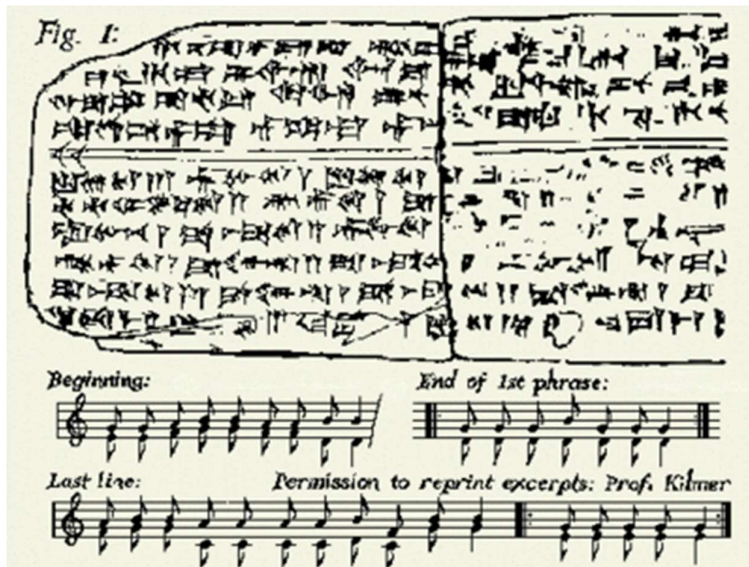
---

⁵ Jens Høyrup: kinesisk matematik i *Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 4. februar 2017 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=106340>

⁶ Sohlmans, bd. 4 1977, sd. 62f.

Allerede de gamle syrere

Kendte til skriften, så verdens ældst kendte melodi skulle findes noteret på en lertavle⁷ med kileskrift der ser sådan ud:

'Noderne' blev opdaget i den gamle Syriske by, Ugarit tidligt i halvtredserne, og er dechifreret af en professor Anne Draffkorn Kilmer⁸. Lertavlerne viste sig at være omkring 3400 år gamle, og indeholde kileskrift på hurrisk, et oldtidssprog som ifølge Wikipedia hverken er indoeuropæisk eller semitisk men helt sit eget, bortset fra at der er en del låneord fra oldindisk. På tavlerne findes en hel kultisk hymne optegnet. Man regner med at det er den ældste nednoterede sang i historien og der skulle 1400 år inden der igen findes en kilde til flerstemmig sang.⁹ Så må man leve med at melodien ikke er så spændende.

⁷ Interessant nok bruger min kilde ordet 'tablet' om en lertavle, jeg skriver netop på en nyindkøbt 'tablet' med tastatur.

⁸ jeg kan ikke selv læse kileskrift, selvom onde tunger til tider har sammenlignet min håndskrift med denne skriftform.

⁹ http://blog.wfmu.org/freeform/2006/12/the_oldest_song.html, <http://www.greenwych.ca/evidence.htm>

Allerede de gamle grækere

1. Lyren

(Dette afsnit er selvplagiat, idet der er tale om en forkortet version af en artikel fra Uglen og Lyren¹⁰ nr. 112)

”Engang var lyren et agtværdigt musikinstrument, nu har man den kun i knaphullet”
(Storm P. citeret efter hukommelsen).

De gamle græske og romerske guder, havde et noget alternativt kønsliv.

Den romerske overgud Zeus var fx som bekendt lidt af en skørtejæger. En af erobringerne var datter af havets gud Okeanos og hed Metis som betyder ”det kloge råd”.

Da Zeus havde gjort hende gravid, blev han spået at de to ville få en datter der var lige så klog og stærk som sin far.

Zeus fik så den idé at omskabe Metis til en flue og spise hende, så han selv kunne beholde klogskaben i sig. Det forhindrede åbenbart ikke graviditeten i at forløbe, om ikke normalt så dog frem til at datteren, Athene skulle fødes. Dette skete ved at Zeus bad sin søn smedeguden Hefaistos (som han, højst usædvanligt, havde avlet med sin kone Hera) om at slå hul på Zeus’ hoved, og ud sprang Athene med et kampråb iført fuld rustning.

Athene var, som spået, klog og en stor opfinder og blev derfor gudinde for visdom og fornuft og den slags.

Athene gjorde det ikke så meget i musikken. Hun skulle dog efter sigende have opfundet fløjten, men opgav fordi hun synes hun fik grimme oppustede kinder af at spille på den, en interessant detalje der viser lidt om tidens spilleteknik.

Fløjtespillet blev taget op igen af en anden af Zeus’ kærlighedsfrugter, denne gang med en jordisk prinsesse fra Theben: Dionysios, som oprindeligt bare var frugtbarhedsgud, men hurtigt blev målrettet vindyrker og inspirerede sine tilhængere til orgier med fløjtespil og trommedans.

Lyren er knyttet til et tredje af Zeus’ sidespring, nemlig Apollon. Han og tvillingsøsteren, jagtens gudinde Artemis (romernes Diana) fik han med en gudedatter som hed Leto. Leto måtte gemme sig og føde tvillingerne på en af de

---

¹⁰

utallige græske øer, Delos, for Zeus' kone, Hera, som vanen tro var på krigsstien over ægtemandens eskapader.

Apollon havde ligesom søsteren sine ubehagelige sider. Han kunne finde på at snigmyrde folk med bue og pil, og som chef for institutionen: oraklet i Delfi kunne han drille folk, ved at tale dem efter munden og derefter trække tæppet væk under dem.

Han var dog også anfører for muserne og det er i den rolle han betjente lyren. Derfor er lyren symbol for kunst (Hertig, H. 1980).

2. Muserne

Grækerne skabte personifikationer af abstrakte begreber. I det antikke Hellas hed sejren fx Nike, det er senere blevet til gummisko der hedder 'najki' på amerikansk, 'najk' på europæisk smart-amerikansk.

Vi har enkelte personifikationer tilbage fra en tid hvor vi også har gjort det: Drillenisserne, Per Nittengryn, der er så nærig at han tæller grynene. Engang havde sidstnævnte følgeskab af Per Tot der var bundet fast til en pæl. Folkeviddet har skabt nogle nye: Sætternissen (sætter Nissen for os der kan huske det gamle ATS), Træ-kvinden og Menneske-Madsen (sidstnævnte vistnok opfundet af Claus Deleuran). I min ungdom blev 'Smiley' <: -)¹¹ nærmest til en person som fik menneskelige følelser og hovedbeklædning med kreativ brug af tastatur og ASCII-tabel. Jeg kan huske at jeg blev lidt sur q:-(¹² da de præfabrikerede ☺ dukkede op, der gik noget kreativt benspænd tabt.

Muserne er nok også startet som personifikationer, men fik efterhånden status af gudedøtre med Zeus som far og Mnemosyne, hukommelsens gudinde som mor.

Myten fortæller at de andre guder så til i stum forundring mens Zeus skabte verden. Han vendte sig så om og spurgte med slet skjult stolthed om de kunne se noget der manglede? De svarede samstemmende at det ikke kunne gøres bedre, det eneste der manglede var en stemme der kunne prise al denne herlighed! Og Zeus avlede så muserne med gudinden Mnemosyne. Zeus gav muserne mousiké techne musiske

---

¹¹ Glad med nissehue.

¹² Sur med kasket.

evner. De ni musen har haft lidt forskellig portefølje igennem tiderne, den følgende fordeling har jeg fra Orla Winther¹³:

Klio (historie)

Søren Mørck skriver om Klio, historiens muse, at hun har en trompet - hun udbasunerer berømmelige mænds navne for eftertiden - i højre hånd, og en bog eller skriftrulle i den anden. Muserne er afbildet i Gamle Scenes loft på det Kongelige Teater, Klio dog uden trompet men med skriveblokken klar. Som regel bærer hun også en laurbærkrans. Ifølge Søren Mørck er det Thukydids historie om Den Peloponnesiske Krig hun viser frem¹⁴.

For Søren Mørck er Thukydids en helt fordi han skriver om at historien er årsagsbestemt. Med den årsagsbestemte historieskrivning starter udviklingen mod den moderne videnskab og det moderne samfund.

Der er en tilbøjelighed hos os til at søge vores helte i fortiden, problemet er bare at de aldrig er helt entydige. Man har tit en fortælling om at de gamle grækere over 'oplysningstidens idealer', her nævnes 'og kvindebevægelsen' også i vore dage ofte som andet led i sætningen til 'moderne videnskab' fører til henholdsvis 'det åbne liberale samfund' eller 'den socialdemokratiske velfærdsstat' alt efter hvor ens hjerte nu ligger. Så ser man altså lige bort fra at pædofile overgreb og overfald på nabostater hørte til dagens orden i det gamle Grækenland, at man i oplysningstiden mente at kvinder og indfødte i kolonierne var en slags børn og ligesom disse havde godt af et lag tæsk i rette tid, at mange af kvindebevægelsens mødre var politisk konservative, homofobe¹⁵ og tilhængere af racehygiejne samt at moderne videnskab i hvert fald fra Niels Bohr og frem i høj grad udfordrer årsagsbestemte forklaringer.

Stalin begrundede sine udskejelser med 'den videnskabelige marxisme-leninisme', Mao var i egne og tilhængeres øjne en stor filosof, og nazisterne dyrkede 'racevidenskab' og brugte den moderne teknologi til deres syge projekter med de kendte sørgelige konsekvenser.

---

¹³ Orla Winther. 2001 bd. I sd. 13

¹⁴ Mørck, S. 2009, sd. 17

¹⁵ Tinne Vammen: Pankhurst i *Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 30. januar 2017 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=138173>, <http://www.litteratursiden.dk/artikler/analyse-af-dansk-litteratur-fra-indgangen-til-det-20-aarhundrede> (Om Thit Jensen)

Søren Mørck skriver også at dannede mennesker har pligt til at være glade, for verden ser bedre ud nu end nogensinde. Det er jeg enig i, vi skal nok klare os, men vi må acceptere at vi lever højt på fremskridt hvis fædre ikke altid har været særlig sympatiske og som har haft store omkostninger for andre.

Jeg mener det er vigtigt at vi har samvittighed; ikke dårlig samvittighed over historiske misgerninger vi alligevel ikke kan gøre noget ved, men samvittighed der driver os til at gøre verden en lille smule bedre efter fattig evne.

Thalia (komedie)

Erato (kærlighedspoesi)

Kærlighedspoesiens muse havde sit forbillede i virkelighedens hetærer, 'selskabsdamer' der (blandt andet) optrådte med oplæsning og sang for fornemme herrer. Det må også være hende der har givet ophav til den moderne brug af ordet muse, hvor man tænker på en kvinde der inspirerer en mandlig kunstner til mesterværkerne.

Euterpe (fløjtespil)

Polyhymnia (sang)

Kalliope (digtning)

Terpsichore (dans og lyrespil)

Lyren

Lyren var og er også udover et symbol for klingende kunst et praktisk anvendeligt musikinstrument. Man kalder et musikinstrument en lyre, når det består af en krop med strenge udspændt parallelt med kroppen; tit, men ikke altid, mellem to arme, der holder en tværstang. Dette er i modsætning til harpen, hvor strengene går vinkelret ud fra kroppen – så tag ikke fejl (Det er der nemlig mange der gør!) I antikken fandtes lyren mest i udgaver med tre-fire strenge. I middelalderen især med 6 strenge.

Det er ret få toner at gøre godt med. I middelalderens musikteori opererede man meget med hexachorder, sekstonige skalaer, men man har nok ikke holdt sig til tre-firetonige skalaer i ældre tider.

Alligevel var det noget at spille lyre. Der findes mange afbildninger af Kong David, der sidder med sin lyre foran et kæmpe engle-orkester med både basuner og blokfløjter.

Figuren: Kopi af den velbevarede lyre fra 700-tallet, som blev udgravet i den engelske by, Sutton Hoo.¹⁶ Der findes utallige opskrifter på at lave kopier af den på nettet. Min bror har lavet en af min mors gamle køkkenbord.

Der gik en prås op for mig, da jeg hørte et koncertforedrag med den herboende indiske sanger, Ashish Sankrityayan (ham kender I nok? ellers ligger der flere klip på Youtube) Hans sang blev ledsaget af et strengeinstrument med fire strenge, en tanpura, som han stemte og derefter overlod til en håndgangen mand der sad i lotusstilling og med et saligt smil spillede de fire toner igen og igen nedefra og op. Sangeren sang så rundt omkring disse kernetoner. Når han begyndte på en ny sang (vi fik forkortede udgaver; det plejer at tage en times tid at synge en raga, hvorefter sangeren mediterer et par timer) tog han tanpuraen og stemte den om med fire nye toner og gav den tilbage til sin akkompagnatør.

Indisk musik ligner antikkens og middelalderens musik ved at være modal. Ordet modus betyder måde at gøre noget på. Det har også lidt medbetydning af regel, som fx når fruen siger "sådan gør vi her i huset!" Et fast tonemateriale man holder sig til.

De indiske ragaer, de mellemøstlige maqam'er og de europæiske kirketonearter er sådan nogle modi eller skalaformer. Vi har to forskellige skalaformer dur og mol i almindelig brug. Til sammenligning var der otte almindeligt brugte kirketonearter (12-14 hvis man tager alle med) og nordinderne har et par og tyve ragaer.

---

¹⁶ Kilde: Wikipedia

Min teori er at Lyren lagde en bund af kernetoner som Kong David, eller hvem sangeren nu var, kunne improvisere over. Så havde han måske en lille solo, hvorefter han satte orkestret ind. Det passer også med beretninger fra sagaerne om at sangeren griber lyren (evt. fra en kollega) og stemmer den til den sang han nu vil fremføre.

Den afrikanske lyre er nærmest et rytmeinstrument, der også lægger en bund af skalatoner. Her er et billede af en afrikansk lyre jeg har købt på en af mine mange ekspeditioner – til loppemarkedet i Damhustivoli. Det er en lille turistmodel. Den afrikanske lyre kan ellers være et ret imponerende instrument på størrelse med en cello. Man holder på de to runde pinde og spiller med tommelfingrene. Interessant nok lyder den lidt som en femstregnet banjo, fordi skalatonerne springer op og ned.

De gamle ægyptere havde to meter høje lyrer, der blev betjent af yndefulde kvinder. Der er et fint billede i Sohlmans musikleksikon.

På et tidspunkt fik man den ide at man kunne stryge lyren med en bue. En strygelyre hed en crwth (udtales noget i retning af chrud), man kan se den i funktion på følgende link:

<http://www.michaeljking.com/crwth.htm> (Jeg har dog hørt en live der spillede betydeligt bedre!)

Lyren er bestemt ikke død – den lyder bare sjovt.

Urania (astronomi)

Mange moderne komponister er inspireret af astronomi og astrologi, i antikkens Grækenland var det nærmest omvendt. Matematikeren Pythagoras er muligvis slet ikke en historisk person. Hvis han er, levede han ca. 570-500 f.v.t. Han skulle ifølge legenden have opdaget naturtonerne ved at lytte til smedene der hamrede på metal. Historisk person eller ej, der fandtes et broderskab i græske kolonier i Syditalien, Pythagoræerne, som studerede matematik og naturvidenskab.

Pythagoræerne mente at naturtonernes indbyrdes talforhold er en del af en større matematisk systematik der definerer verden. Universet er kugleformet og drejer om sig selv dagligt. Denne bevægelse er fuldkommen og derfor må jorden og universet være kugleformede.

Universet består af planetsfærer der drejer inden i hinanden og når de gnider mod hinanden opstår sfæernes musik. Disse toner må have et harmonisk forhold til hinanden, da universet er smukt og harmonisk.

Platon, som i hvert fald er en historisk person og levede ca. 429-347 f.v.t. havde en anden version der byggede på talmystik.

Ptolemæus (Ca. 100-160 e.v.t) samlede op på oldtidens viden om musik og astronomi. Han gik også ind for ideen om sfæernes harmoni, og mente at der var en intim forbindelse mellem musik og astronomi, fordi netop disse fag er knyttet til vores to vigtigste sanser, hhv. Hørelsen og synet. Hans teorier om kosmologi var fremherskende i Europa de næste 1400 år¹⁷, så kan man heller ikke forlange mere.

Melpomene (tragedie)

Allerede de gamle aztekere, mayaer og inkaer

Spillede på fløjter og trommer. De havde mange forskellige typer: Panfløjter, hulfløjter mm. Fløjterne kunne frembringe pentatone skalaer¹⁸, der var den igen!

De gamle Aztekere var i øvrigt en rædselsfuld krigs- og dødskultur. De ofrede et menneske til solguden hver dag ved at rive hjertet ud af brystet på det levende offer. Det gik hårdt ud over nabostammerne, så da spanierne kom omkring 1500 blev de modtaget som befriere, præcis ligesom de hårdtprøvede russiske bønder modtog Hitlers tropper i 1930-erne, fordi de troede at tyskerne ville befri dem fra Stalins rædselsregime... En helt igennem sørgelig historie der gentager sig. Historie kan være spændende men også uendelig deprimerende.

Romeriget

Det gamle Rom var oldtidens store velfærdssamfund. Det blev et stort og magtfuldt rige, som lagde sin klamme hånd på det meste af Europa, Mellemøsten og Nordafrika.

De gamle romere var store praktikere. De havde andet at tænke på end religion og filosofi, det huggede de bare fra grækerne som havde så rigeligt. Til gengæld var de udpræget praktisk begavede: De opfandt en teknik til at bøje messingrør uden at de

---

¹⁷ Hans Buhl 2000, sd. 9-20

¹⁸ Jens Lohmann: indianere (Musik - Syd- og Mellemamerika) i *Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 7. juni 2017 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=97192>

knækkede som sugerør, så kunne de lave dybe horn der ikke var upraktisk lange. Det skete ved at man lavede sig en lang trompet, fyldte den med bly, bøjede den i den form man ville have og smeltede blyet væk. De overtog også orglet, som grækerne havde opfundet, byggede større og kraftigere orgler og lod dem akkompagnere cirkusforestillingerne.

Den eneste kendte komponist fra Romerriget er Kejser Nero. Han var til gengæld (ifølge eget udsagn) en fantastisk komponist. Det kan desværre ikke verificeres, da Romerne ikke brugte nedskrevne kompositioner, men da Nero døde skal hans sidste ord have været "hvilken kunstner dør med mig"¹⁹. Han deltog også i sportskonkurrencer og vandt hver gang!

3. Jødedommen og kristendommen

Romerriget var en slags oldtidsudgave af den gamle østblok. Mange lydlande med hver deres regering, der stod under opsyn af kejseren i Rom. Hvordan de lige ordnede deres interne forhold var ikke så vigtigt, bare der kom penge videre til Rom og der ikke var for meget lokal ballade.

Et af de steder, hvor der konstant var ballade var, ikke overraskende, i Palæstina. Jøderne gik og ventede på en Messias der skulle samle alle folkeslagene i et stort gudsrige, og sende de forhadte romere tilbage til der hvor de kom fra. Omkring begyndelsen af vor tidsregning var der også ballade internt mellem jødiske sekter. En af disse sekter fulgte en vis Jesus Kristus, som hævdede at han var Guds søn²⁰.

Til sidst skabte denne sekt så meget ballade, at romerne så sig nødsaget til at klynge lederen op, hvilket skete med det jødiske præsteskabs velsignelse, en slags parallel til senere tiders heksebrændinger.

Men hvis romerne troede at det løste problemet tog de grundigt fejl! Den lille jødiske sekt fortsatte som undergrundsbevægelse og skulle senere vokse sig stor og stærk og på mange måder overtage det romerske imperiums rolle.

1. De første trompeter

Fra Tutankhamons grav i Ægypten findes to trompeter fra ca. 1400 f.Kr. i hhv. sølv og guldbeklædt bronze. De har en ring som mundstykke (Mogens Andresen sd. 15).

---

¹⁹ "Qualis Artifex pereo", for os oldtimere der har haft latin i skolen.

²⁰ 'Søn' behøver ikke at være så konkret som vi opfatter det i dag, men det er en anden diskussion.

Assyrerne havde også små trompeter ca. 1100-600 f.v.t ved vi fra afbildninger (ibidem).

Den græske trompet hed Salpinx. Den var til militær brug. Spil på Salpinx har været en disciplin ved de olympiske lege. Der er kun bevaret et eksemplar, 157 cm lang. Den har dele af elfenben, der holdes sammen af bronzeringe og har mundstykke og klangstykke af bronze og stammer fra ca. 450 f.v.t.²¹

Romerne huggede ideerne til deres bronzeinstrumenter fra etruskerne. Romerne havde flere typer:

Tuba var lige og konisk ca. 120 cm lang. Lituus var et lige instrument med opadbøjet klangstykke, oprindeligt et træør med dyrehorn som klangstykke. Cornu betyder simpelthen dyrehorn, det er nok mest en stenbuks runde horn der er tænkt på. Buccina er enten et rigtigt kohorn eller et andet navn for cornuen.

De forskellige typer havde forskellige funktioner i slag.

Alpehornet har samme form som en romersk lituus og er lavet af en flækket og udhulet træstok, der er omviklet med barkstrimler. Det kunne være fra 150 til 220 cm langt, enkelte 340 cm.

I Norge og Sverige findes instrumentet i helt lige udgave som neverlur²².

I Rolandskvadet fortælles om Rolands horn Olifant (Mogens Andresen sd. 24).

De første messingblæsere var støbt. Fra araberne lærte europæerne at lave trompeter af udhamrede flade messingstykker som blev loddet sammen.

Alle middelalderens messinginstrumenter er lige men omkring 1400 genopdagede man romernes teknik til at fremstillede bøjede horn²³.

Nordens oldtid

Egtvedpiggen var måske danser og kom i hvert fald langvejs fra, en slags bronzealderens Josephine Baker.

---

²¹ Mogens Andresen sd. 17 f

²² Mogens Andresen sd. 18

²³ Mogens Andresen sd. 29 f

1. Vikingetiden

Mens middelalderens kristne kultur og samfund var ved at blive bygget op, blev der opbygget et stort hedensk rige, der strakte sig fra Rusland i øst til Grønland i vest. Vi kalder det vikingetiden. Vikingerne kaldte såmænd også sig selv vikinger, som vistnok skulle betyde søkrig(-er). Ordet var glemt i det danske sprog, og dukkede først op gennem de islandske sagaer i 1800-tallet, hvor man begyndte at interessere sig for den slags (så måske hed det slet ikke viking på dansk?). Det der især kendetegner vikingetiden er togterne ud i Europa. Vikingetiden er en overgangsperiode mellem oldtiden og middelalderen²⁴.

Alle skriftlige vidnesbyrd om vikingetiden er nedskrevet mange år senere, det er noget af et handicap. Der findes nogle melodier, der angiveligt hører til de islandske sagaer, bl.a. en melodi til et stykke af Vølvens spådom. Noderne er afbildet hos John Horton 1963 sd. 19, og Claus Deleuran 1994, sd. 7, men de er skrevet ned så sent som omkring 1780. John Horton 1963 sd. 20 har desuden en sats med, sandsynligvis, melodi og overstemme, den findes også i Chorus 1 sd. 10²⁵, hvor melodien godt kunne stamme fra vikingetiden.

---

²⁴ danmarkshistorien.dk

²⁵ Der er to noder der er forskellige, men det er Chorus 1 der har ret, fremgår det af Horton 1963 planchen overfor sd. 16.

No - bi - lis, hu - mi - lis, Mag - ne Mar - tyr sta - bi - lis,
 Ha - bi - lis, u - ti - lis, co - mes ve - ne - ra - bi - lis
 Et Tu - tor lau - da - bi - lis Tu - os sub - di - tos
 Ser - va Car - nis fra - gi - lis Ma - le po - si - tos.

Musikinstrumenter i vikingetiden

Af strengeinstrumenter var der forskellige lyrer og harper. De forskellige typer var knyttet til forskellige kulturer. En biskop fra det 6. århundrede skriver "Lad romerne prise dig med lyren, barbarerne med harpen, grækerne med cithara og lad den britiske chrotta lyde" (John Horton 1963 sd. 16 f.). En cithara er en avanceret lyre, med en stor lydkasse, en chrotta er en oval harpe som fx den tidligere omtalte, der er fundet i Sutton Hoo, googl 'sutton hoo harp' og der kommer en masse billeder af den frem.

2. Middelalderen: De første noder tager form, kirken kæmper mod kroen og sød musik opstår begge steder.

Middelalderen er en farverig og musikhistorisk vigtig periode. Det er i løbet af middelalderen at man på europæisk plan:

- 1) Begynder at skrive historie.
- 2) Opfinder noderne.
- 3) Begynder at skrive sangbøger og lærebøger i musik.

4) Integrerer musikinstrumenter fra fjerne egne, fx strengeinstrumenter med gribebræt og rørbladsblæseinstrumenter og opfinder tangentinstrumenter.

Klostervæsenet

Det er ikke rigtig til at komme uden om klostervæsenet når det handler om middelalderens samfund.

Midt i et Europa der var splittet op i småstater som lå i evig krig med hinanden, og hvor samvittighedsløse småfyrster oven i købet kunne finde på at bruge de indtrængende hunner²⁶ som gorillaer i deres indbyrdes krige, kunne kirken let være blevet helt mast. Derfor fandt man på at opbygge en struktur hvor Kristendommen kunne udbrede sig uden at blive en del af magtkampene.

For det første skulle man ikke have noget i klemme. Heldigvis var der en særdeles brugbar historie i Det Nye Testamente om forholdet mellem religion og politik: Nogle vil lokke Jesus på glatis og spørger om han synes man skal betale skat til Kejseren i Rom. Han svarer som bekendt: "Giv Gud hvad Guds er og Kejseren hvad Kejsers er." Her havde man argumentet til at operere i alle samfund uanset hvor meget de hadede hinanden. Her ligger også begrundelsen for kirkefreden: Uanset hvor meget man hadede hinanden udenfor, måtte man altså holde fred i kirken. Denne idé om kirkefred er en dybt rodfæstet del af vores kultur, og ved de lejligheder hvor flygtninge har søgt kirkeasyl i danske kirker, har det været diskuteret om man kunne bryde kirkefreden ved at ordensmagten gik ind i kirken.

!Anekdote!

Min morfar som var præst, blev under krigen forfulgt af nazisterne. En dag havde han en dansk nazist i hælene og kom forbi kapellet på Solbjerg Kirkegård, hvor der netop havde været en begravelse. Han lånte en præstekjole af kollegaen og gemte sig i kirken fordi han vidste at nazisterne ikke brød kirkefreden.

!Anekdote slut!

Det omgivende samfund kunne godt se fordelene i at have et helle hvor man kunne søge tilflugt i urolige tider, så de bakkede stort set op om kirkefreden.

For det andet skulle man have et system hvor viden ikke gik til grunde selv om vikinger og andre barbarer ikke respekterede kirkefreden. Man udvekslede viden

---

²⁶

Altså det asiatiske krigerfolk som tilfældigvis hedder sådan!

mellem klostrene så alle var opdateret på det nyeste. Man kan sige at det var en slags analog udgave af internettet. Det gjorde også klostrene til de lokale lærdomscentre, hvor man kunne søge hjælp.

For det tredje måtte man have klare kommandoveje. En af årsagerne til alt bøvlet udenfor var arvestridigheder, det undgik man ved at indføre cølibatet. For at det skulle være realistisk måtte man holde munke og nonner strengt adskilt. Kirkens overhoved, paven, måtte have legitimitet, derfor blev han valgt af kardinalerne, blev udnævnt til Sankt Peters efterfølger og blev principielt ufejlbarlig.

Klostrene blev hjemsted for mange begavede mennesker og blev derfor en stor magtfaktor i middelalderens samfund.

1. Kirke og stat.

Når man tænker på forholdet mellem fyrster, kirke og samfund i middelalderen sammenlignet med i dag, hvor de kongelige "går foran og i det hele taget holder sig i baggrunden" og hvor kirken er en slags eksotisk fritidsinteresse, var billedet et helt andet dengang. Fyrsten og hans hof svarede til udenrigs- finans-, landbrugs- og forsvarsministerium²⁷, mens kirken udgjorde undervisnings-, forsknings-, social- og sundheds- samt kirkeministerium og opererede på noget der ligner EU-plan.

Det har sikkert været ret attraktivt for mange at blive munk eller nonne på trods af kyskhedsløftet²⁸. Hvis man var en lidt nørdet type, var det sikkert sjovere at studere i klostrets bibliotek og dyrke spændende urter end at mosle rundt og slås, især hvis de mange arvesager havde efterladt en med et lille stykke marginaljord – jeg tror såmænd også jeg selv ville have foretrukket klosterlivet, hvis jeg havde levet dengang. Særlig for mange kvinder har det sikkert været et godt alternativ til at blive tvangsgift med en fordrukken, degenereret og mandschauvinistisk type.

4. Den gregorianske sang

Man var ikke glade for instrumentalmusik i kirken. Man ved at der har været spillet på instrumenter i kirke fordi der er mange buller og forordninger mod instrumentalmusik, så det må have været udbredt. I klostrene måtte man også kun synge, og kun enstemmigt. Dette kreative benspænd kom der den mest utrolige smukke og meditative musik ud af. Det er fantastisk stemningsfuldt at være med til

---

²⁷ Det var tit nærmest et angrebsministerium, men sådan er det jo også i dag.

²⁸ Som sikkert har været til at omgå.

at synge, og en måde at fremføre en tekst i kor på, som er meget lettere end at tale i kor.

5. Den store sangskole og de første noder

Når den gregorianske sang hedder sådan er det fordi, den blev samlet ind og fastlagt under pave Gregor den Store (ca. 540-604). Han oprettede en *Schola cantorum*, sangskole i Rom, hvor kirkemusikere kunne komme og lære korrekt salmesang. Det gjorde han selvfølgelig for at salmesangen ikke skulle forvitte på grund af almindelig slendrian, utidig kreativitet (som aldrig har været velset hos kirkemusikere) eller under indflydelse fx fra folkemusik.

Udover de otte anerkendte kirketonearter man brugte i middelalderen kendte man faktisk også dur og mol, men de har nok været regnet for meget folkelige. Det der svarer til vores C-dur blev kaldt 'Modus lascivus' – 'lascivus' er et mindre pænt ord for 'erotisk opstemt' - mange musikere havde spillejob på badstuer hvor der foregik lidt af hvert, og der har man sikkert foretrukket indsmigrende mol og glad og hektisk dur.

§ (En løs ende jeg udbygger senere): <https://da.wikipedia.org/wiki/Hucbald>

6. Flerstemmighed

(do): https://en.wikipedia.org/wiki/Magnus_Liber

Dansk Musik i middelalderen

Det er småt med viden om middelaldermusik på dansk grund. Efter at Danmark blev kristent fik vi hurtigt produceret et par helgener: Knud den hellige (som blev dræbt i Sankt Albani kirke i Odense) og Knud Lavard som blev dræbt ved Ringsted. Man ved der har været hymner til den førstes ære og der er bevaret en antifon (en kort kontrasterende sang, som optræder i forbindelse med en større hymne) med titlen: Ave Martyr Dux Danorum: Hil martyren, danernes konge (Holten 1999).